

TÜRKİYE'DE 15 TEMMUZ'UN TOPLUMSAL ETKİLERİ VE ONA YOL AÇAN FAKTÖRLER ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Fahri Çakı

Öz

Darbeler son yüzyılın en önemli sosyal/siyasal fenomenlerinden birisidir. Bazı sosyal bilimciler az-gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde darbelerin “değişim ve ilerleme işaretleri olduğunu” ve “modernleştirici” rolleri bulunduğunu ileri sürseler de bunların aksine birçok sosyal bilimci haklı olarak askeri darbe liderlerinin ekonomik ve politik becerilerinin sınırlılığına, şiddet kullanımlarına, insan hakları ihlallerine, ülke refahını geliştirmedeki ve üretimi arttırmadaki yetersizliklerine vurgu yapar.

Türkiye birçok darbe deneyimi olan bir ülkedir. Ancak öncekilerden farklı olarak Türkiye, 15 Temmuz 2016'da ilk kez bir “dini cemaat” tarafından ve onun adına girilen bir darbe teşebbüsüne tanık olmuştur. Bu, birçok yönden kendine özgü ve derin etkileri olan bir deneyimdir. Bu deneyimin anlamını ve sosyal boyutlarını anlama çabası içinde bu makalede üç amaç güdülmektedir: a) 15 Temmuz gecesinin (ilk gece) nasıl bir öneme haiz olduğunu tartışmak, b) bu darbe girişimi deneyiminin toplumumuz üzerindeki etkilerini belirlemek, c) toplumumuzu bu deneyime sürükleyen toplumsal dinamiklerin tartışmasını yapmak. Bu amaçlar doğrultusunda yararlanılan veriler, öncelikle herkes gibi yazarın de bizzat şahidi olduğu veya medyadan takip ettiği olaylara ilişkin arşiv bilgileridir. İlaveten, konuyla ilgili mevcut literatür birikiminden elde edilen ikincil verilerden kritik bir gözle yararlanılmaya çalışılmıştır.

Makalede ilk gecenin önemini ortaya koyan 5 hususu belirttikten sonra bu darbe girişiminin toplum üzerindeki en önemli etkisi olarak görülen bireylerarası güven kaybının karmaşık boyutlarını irdelemeye çalışmaktadır. Son olarak, bu darbe girişiminin arkasındaki FETÖ örgütünün doğası ve toplumsal dinamiklerine ilişkin mevcut argümanların güçlü ve zayıf yanları

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Sosyoloji Böl., cakifahri@balikesir.edu.tr

DOI: 10.17550/akademikincelemeler.335297

Geliş T. / Received Date: 18.08.2017

Kabul T. / Accepted Date: 20.03.2018

tartışılmakta ve sosyal sınıfsal analize ve beleşçilik kültürüne vurgu yapan argüman sunulmaktadır.

Bu inceleme ve tartışmalar sonrasında 15 Temmuz darbe girişiminin arkasındaki terör örgütüyle etkili mücadele kadar toplumdaki beleşçilik kültürüyle de mücadelenin zorunlu olduğu sonucuna varılmakta ve bu mücadeleye ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Askeri darbeler, 15 Temmuz Darbe Girişimi, FETÖ, cemaatler, Kemalizm, beleşçilik kültürü.

Reflections on the Social Impacts of, and Factors Leading to, the Coup Attempt of July 15th in Turkey

Abstract

Military coups are one of the most important social/political phenomenon of the last century. While some social scientists claim that military coups in underdeveloped and developing countries are “signs of change and progress” and they have “modernizing roles,” many others rightly object against such claims and, instead, highlight the limits of economic and political skills of coup leaders, their use of violence, their tendency to violate human rights, and their incompetence in increasing the welfare of their country and in increasing production of goods and services.

Turkey is a country with many experiences of military coups. But for the first time in its republican history, Turkey witnessed, in July 15th 2016, a coup attempt organized by a religious community. From many aspects, this is a sui generis experience with deep influences. In an effort to understand the meaning and social aspects of this experience, I have three main aims in this paper: a) discussing the significance of *the first night* of this coup attempt, b) stressing some dimensions of this experience in terms of its impacts on the society, c) discussing social dynamics of the organization behind this coup attempt.

The data I will use for the purpose of these three aims come, firstly, from archives of events that I witnessed, like everybody else, or from the media. Additionally, they come from secondary data gathered from the existing literature which I tried to use critically.

Throughout the paper, after emphasizing five major points regarding the significance of the first night, I explore complex dimensions of interpersonal trust reduce which I see as the most important impact of the coup attempt on the society. Finally, I critically look at and evaluate strengths and weaknesses of some arguments about the nature and features of the organization (FETÖ) behind this coup attempt and then I propose my own arguments which are based on a class analysis and culture of free-riders.

I conclude that fighting against the culture of free riders is not less important than fighting against all terror organizations like the one behind the July 15th Coup Attempt. I suggest three main measures in this regard.

Keywords: Military Coup Attempt of July 15th, Gülenist Teror Organization, communities, Kemalism, culture of free riders.

Giriş

Demokrasi teorisi ile askeri darbeler asla uyuşmazlar. Demokraside egemenlik halka aittir ve tüm devlet kurumları bu ilkeye riayet etmek ve saygı göstermek zorundadır. Darbeler ülkeleri çok ciddi ekonomik, siyasi ve sosyal zararlara uğratırlar. Ancak söz konusu “az-gelişmiş” veya “gelişmekte olan” ülkeler olduğunda Batılı sosyal bilimcilerin ağız değiştirdiklerini görmek mümkündür. Örneğin, Latin Amerika’nın 20. Yüzyılın neredeyse yarısını askeri darbelerle geçirdiğine vurgu yapan Huntington, “muhafazakar politikacılara karşı reform-kafalı askeri darbecilerin” darbelerini olumlu karşılar ve “sık darbelerin değişim ve ilerleme işaretleri olduğunu” belirtir (Huntington, 1962, s. 33). Benzer şekilde Huntington ile aynı yıllarda yazan Pye (1962) de darbelerin az gelişmiş veya gelişmekte olan toplumlarda *modernleştirici* rolüne değinir. Benzer yaklaşımlar bazı Türk sosyal bilimciler arasında da gözlenir. Örneğin Varol (2012), her darbenin aynı ölçüde anti-demokratik olmadığını ileri sürer ve bunun için “demokratik darbe” kavramını kullanır. Heper (2006) de farklı demokrasi deneyimleri olduğu düşüncesinden hareket ederek Türkiye’de darbelerin (özellikle 12 Eylül 1980 darbesinin) demokrasiyi ve laikliği ikame etme amacına hizmet ettiğini savunur.

Bu tür görüşlerinin aksine birçok sosyal bilimcinin ise haklı olarak askeri darbe liderlerinin ekonomik ve politik becerilerinin sınırlılığına, şiddet kullanımlarına, insan hakları ihlallerine, ülke refahını geliştirmediği ve üretimi arttırmadaki yetersizliklerine vurgu yaptıkları bilinmektedir. Örneğin Janowitz (1964, s. 80), askerin disiplin becerileriyle organizasyon kapasitesini karıştırmamak gerektiğine, askerlerin kendisine verilen görevleri etkili bir şekilde yerine getirmek yönünde eğitildiklerini fakat “mesleklerinin doğasındaki sınırlılıklar” nedeniyle ülkenin ekonomik gelişimindeki etkilerinin minimum düzeyde veya daha kötü olabileceğini ileri sürer.

Darbeciler, darbe girişimlerini kamuoyunun gözünde meşrulaştırmak için sıklıkla “ekonomik sıkıntılar”, “siyasal çürümüşlük”, “siyasal çıkmazlar”, “ülke çıkarları”, “rejimi korumak” gibi argümanlara başvururlar ama çoğunlukla gücü ele geçirmek ana motivasyonlarıdır. Askerler yönetimi bir süre sonra sivillere devredebilirler ama bu süreçten sonra bile yönetimi kontrol etmeye çalışırlar. Ayrıca her darbeden sonra “as-

kerin toplumdaki statüsü ve ekonomik durumu daha iyi bir noktaya taşınır” (Akıncı, 2013, s. 119). Darbelerin öncü güçleri askerler olarak görünse de Türkiye’deki darbelerde gözlemlendiği gibi çoğu durumda sivil bürokratlar, işadamları, sanatçılar ve akademisyen/aydınlar arasından belli kesimler de onlara destek verirler ve hatta sıklıkla orduyu “müdahaleye” davet ederler.

Görüldüğü gibi Batılı (ve yerli) akademisyenler arasında darbeler üzerine birbirinden oldukça zıt yaklaşımlar mevcuttur. Askeri darbeler Batı demokrasilerinde kesinlikle istenmeyen bir şeyken Batı-dışı toplumlarda övgüyle karşılanabilmektedir. Bu durum Batı açısından siyasal tutarsızlık yarattığı gibi kesinlikle söylemsel çelişkiye de neden olmaktadır. Ne de olsa Batılı kuramcıların çoğu bir asırdan daha uzun bir süredir kapitalizmin gelişimi için en uygun politik ortamın diktatörlük sistemlerinin değil, demokratik sistemin olduğunu savunuyor ve bunu dışarıya ihraç etmeye çalışıyordu (örneğin bkz. Przeworski, 1991 ve Bermeo, 1992). Nitekim Soğuk Savaş dönemi süresince ve hemen sonrasında ana çekişme konularından birisi demokrasinin ihracı olagelmıştır. Ancak bazı ülkelerdeki askeri darbelerin hoşnutlukla karşılanmasının yarattığı çelişkiyi aşmak ve bu durumu meşrulaştırmak için asker-sivil ilişkileri ve askeri darbelere ilişkin çeşitli tipolojiler geliştirilmiştir (bkz. Finer, 1962; Huntington, 1962; Janowitz, 1964; Lucham, 1961). Bu tipolojiler geliştiricisine göre üçlü, dörtlü, beşli vb şekiller olsa da hemen hepsi aynı amacı gütmektedir: çevre ve yarı-çevre ülkelerde darbeciler Batıcı siyaset yanlıysalar “iyi çocuklar” (ilerici, reformcu, modernleşme, demokrasi ve sekülerizm yanlısı, vb.), Batı-karşıtı, bağımsızlık yanlısı, yerel/dini kültür odaklıysalar “kötü çocuklar” (diktatör, egoist, otoriteryan, gerici, vb.) olarak kavramsallaştırmak. Türkiye’deki darbelerin analizlerinde de bu tür tipolojilerin izleri rahatlıkla gözlemlenebilir (ilerleyen satırlarda yeri geldikçe değinilecektir).

Türkiye, darbe deneyimleri bağlamında 15 Temmuz 2016’da bir yenisine tanık oldu. Türk halkının ve devlet kurumlarının ferasetli ve cesur direnişleri sayesinde bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanması Dünya tarihinde kuşkusuz örnek bir olaydır. Bununla birlikte Türk toplumunun, darbe girişiminin üzerinden geçen bir yılı nasıl geçirdiği, bu girişimi nasıl değerlendirdiği ve en önemlisi bu girişimin Türk toplumu

üzerinde ne tür etkiler yarattığı mutlaka üzerinde durulması ve sorgulanması gereken sorulardır. Bu makalede, bu soruları tüm boyutlarıyla analiz etme iddiası taşınmadan önemli görülen bazı tespitlerle yanıtlamaya çalışılacaktır. Odaklanılacak boyut, biraz siyasal ama daha çok toplumsal boyuttur. Önce ilk gün/gecede yaşananlarla ilgili akılda nelerin kaldığı yoklanacak, ardından 15 Temmuz deneyiminden ne sonuçlar çıkarılabileceği belirlenmeye çalışılacaktır. Bunu takiben 15 Temmuz Darbe girişiminin toplum üzerinde ne tür etkiler yarattığına dair gözlem ve görüşlere yer verilecek ve son olarak 15 Temmuz Darbe girişiminin arkasındaki örgüt olan FETÖ'nün nasıl kendisine toplumsal bir zemin bulabildiği analiz edilecektir.

Yönteme Dair

Yukarıda da belirtildiği gibi bu makalede üç amaç güdülmektedir: a) 15 Temmuz gecesinin (ilk gece) nasıl bir öneme haiz olduğunu tartışmak, b) bu darbe girişimi deneyimin toplumumuz üzerindeki etkilerini belirlemek, c) toplumumuzu bu deneyime sürükleyen toplumsal dinamiklerin tartışmasını yapmak. Bu amaçlar doğrultusunda yararlanılacak veriler, öncelikle herkes gibi yazarın da bizzat şahidi olduğu veya medyadan takip ettiği olaylara ilişkin arşiv bilgileridir. İkinci olarak, konuyla ilgili literatür birikiminden elde edilen ikincil verilerden kritik bir gözle yararlanılmaya çalışılmıştır.

Konu, şüphesiz sosyal ve siyasal bir konudur. Böyle bir konuda tamamen tarafsızlık iddiası çok da dürüst olmayacaktır. Bu bağlamda yazar pozitivistler gibi değil, Marx gibi düşünmektedir. Sosyal ve siyasal olaylar karşısında tamamen tarafsız olmak, Marx'ın deyişiyle, mümkün olmadığı gibi arzulanır bir şey de değildir. Ancak kendimizi bir tarafta konumlandırmak gerçekleri değiştirmek ya da üstünü örtmek gibi sonuçlar doğurmak zorunda değildir. Neticede, maksat neyin niçin olduğunu anlamaktır.

İlk Gece:

- Darbeciler, darbe saatini öne çekerek alışlagelmişin dışında saat 22.00 civarında girişimlerini başlattılar. TRT kanalını basarak “Yurtta Sulh Konseyi” gibi Atatürkçü kimliği ima eden bir konsey ismi adına darbe bildirisini okuttular.

- Haberi alan herkes birbirine telefonla bilgi verdi; ilk önce kimse böyle bir habere inanamadı çünkü kimsenin beklemediği bir şeydi bu. TV kanallarının neredeyse tümü canlı yayınlar vermeye başlayınca, askerler, tanklar ve uçaklar ekranlarda görünmeye başlanınca artık bunun bir şaka olmadığı yavaş yavaş anlaşılmaya başlandı.

- Cumhurbaşkanı telefonla bir TV kanalına bağlanarak olayı teyit edince ve tüm vatandaşları sokağa çıkıp darbecileri protesto etmeye davet edince vatandaşlar adeta sokağa hücum ettiler. Aslında birçok insan Cumhurbaşkanının çağrısından da önce sokağa çıkmıştı bile. Halk sabaha kadar darbecileri protesto etmekle kalmayıp onları eylemlerinden vazgeçmeleri için ikna etmeye ve hatta silahlarına ve tanklarına el koymaya veya onları etkisizleştirmeye çaba harcadılar.

- Bu süreçte darbecilerin, önceki darbe denetimlerinden farklı olarak, vatandaşların üzerine ateş açtıkları, MIT, TBMM ve Külliye dâhil olmak üzere birçok devlet kurumu binalarını bombaladıkları, alçak uçuşlar yaparak korku yaymaya çalıştıkları gözlemlendi. Nitekim 249 vatandaşın şehit olduğu ve 2000 küsur vatandaşın gazi olduğu takip eden günlerde netleşti.

- Darbecilerin o sırada Marmaris’te bulunan Cumhurbaşkanı ve ailesini ölü ya da diri ele geçirmek için operasyon yaptıkları da anlaşıldı. Cumhurbaşkanının, o sırada Atatürk havaalanını elinde tutan darbecilere rağmen gecenin ilerleyen saatlerinde bu havaalanına uçağıyla iniş yapması ve halka hitaben konuşması darbeye karşı direnen halka büyük bir moral destek sağladı. MHP lideri Devlet Bahçeli’nin ilk andan itibaren çok net bir şekilde darbe karşıtı bir duruş sergilemesi de asla unutulamayacak bir husustur.

İlk Geceye İlişkin Tespitler/Çıkarımlar

Makale, ilk geceye ilişkin bu anımsananlardan aşağıdaki 6 hususla ilgili çıkarımların önemli olduğunu ileri sürmektedir.

Birinci çıkarım Batı dünyasıyla ilgilidir. Geleneksel olarak kendisini özgürlük, demokrasi ve insan hakları savunuculuğuyla karakterize eden Batı’nın tüm söylemleri o geceyle birlikte bir kez daha inandırıcılığını kaybetmiştir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika o gece darbeye kalkışanları kınamak ve Türk hükümetine desteklerini açıklamak bir

yana, darbenin başarısızlıkla sonuçlanmasına gönülden üzülmüş ve takip eden günlerde darbecilerin nerede hata yaptıklarına dair analizlere kalkışmıştır¹. Bu bağlamda, Florence Gaub'un (2016) 15 Temmuz darbesinden sonra Avrupa Birliği Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü için hazırladığı analizinde başarılı bir darbe için iyi organize olmuş ordu içindeki %2 oranında bir kuvvetin yeterli olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir (aktaran Alkan, 2016, s. 259). Daha vahim olanı, 249 şehit ve 2000 küsur gazi ile sonuçlanan bu darbe girişiminin bir "tiyatro" olduğu savlarının yanı sıra Batılı devletler darbecilere yapılan muamelelerin insan haklarına aykırılığı üzerinde durmuşlar ve firari fetöcülere kapılarını ardına kadar açmışlardır. Kendilerinden emin bir şekilde fetöcü darbecileri destekleyen Batı dünyası, darbenin başarısızlıkla sonuçlanması karşısında apaçık bir şekilde hırçınlaşmıştır. Finer (1962), Huntington (1962), Janowitz (1964), Lucham (1961) gibi kuramcılarca geliştirilen tipolojilerle aşılırsa da Batı'nın bu söylem ve eylem çelişkisi, sadece Türkiye'nin değil tüm dünyanın gözünde inandırıcılığını ve kredibilitelerini daha fazla sorgulanır kılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin iç ve dış politikalarını şekillendirmeyi amaçlayan ve özellikle uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin projelerini ve etki gücünü kırmaya çalışan Batı'nın, bu darbe girişimiyle istediklerine kavuşmasa da "denedik, başaramadık" diyerek bu amaç ve çabalarından vazgeçeceğini düşünmek saflık olacaktır. Nitekim bununla ilgili çeşitli senaryolar Türk medyasında yer almaya başlamıştır bile. Örneğin Karagül (2017) köşe yazısında "ikinci 15 Temmuz planı" olarak Batı'nın, başka aktörler (PKK/PYD) üzerinden Türkiye'yi Güney sınırlarından kuşatmaya çalışacağını ve onu sıcak bir bölgesel savaşa zorlayacağını ileri sürmektedir. Batı'nın ne kadar ileri gidip gitmeyeceği jeopolitik araştırmaların işidir ama bu tür senaryoların Türk toplumunda yaygınlaşması, Batı'ya karşı giderek daha şüpheli ve güvensiz bir bakış açısının hâkim olmaya başladığının göstergesi olarak okunmalıdır.

İkinci çıkarım, Türk devletinin kurumsal kapasitesinin belli zafiyetler içinde bulunduğu açıkça ortaya çıkmasıdır. Diğer bir deyişle devlet,

---

1 Örneğin, Uluslararası İlişkiler Profesörü Philippe Moreau Defarges, BFM kanalında yaptığı konuşmada cumhurbaşkanı Erdoğan'a suikast düzenlenmesi gerektiğini söyledi. Bkz. *Star Gazetesi* (23.05.2017).

yaklaşan tehlikeyi görememiş, gerekli önlemleri önceden alamamış, işi son dakikaya bırakmıştır. Aras’ın da dikkat çektiği gibi 15 Temmuz gecesi “devlet otoritesinin kendisini, gizlice nüfuz etme, manipülasyon ve görev suiistimallerine karşı koruyamadığını” kanıtlamıştır (Aras, 2017:4). Bu durum, “kandırılma” terimiyle geçiştirilemeyecek kadar önemlidir. Sınırlı bilgiler ve duygularla hareket eden bireylerin kandırılma savları dikkate alınabilir ama devasa bilgi kaynakları olan ve rasyonel tutum takınması gereken devlet kurumlarının kandırılma argümanına sığınmaları o kadar makul karşılanamaz. O gece ciddi zafiyetler içerisinde bulunduğu açıkça kanıtlanan devlet kurumlarının neden bu durumda olduğu ayrıca sorgulanmalıdır.

Üçüncü çıkarım, ilk gecenin önemiyle ilgilidir. O ilk gece, kimlerin fetöcü olmadığına dair bir göstergedir. Çünkü 16 Temmuz’un sabah saatlerine kadar darbe girişiminin akıbetinin ne olacağı belli değildi. O gece “darbeciler, ülke demokrasisini temsil eden kurumsal yapılara ve darbeye direnen halka karşı kaba, kanlı, orantısız açık bir saldırı gerçekleştirmişlerdir” (Alkan, 2016:255). Sabah saatlerinde, darbeci işgali altında bulunan TRT ve CNN Türk kanallarının kurtarılması ve yeniden yayınlarına başlamaları, Genel Kurmay Başkanlığı’nın ve Akıncı Askeri Üssü’nün darbecilerden temizlenmesi ve darbeye öncülük eden subayların perişan haldeki görüntülerinin ekranlara yansımından sonra, özellikle 16 Temmuz’un öğleden sonrasında, artık bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanacağı daha kuvvetli bir ihtimal olarak belirdi. Birçok insanın darbe girişimi karşısındaki tavrı işte bu noktadan sonra belirginleşmeye başladı. Bu tespitin çok önemli olduğu vurgulanmalıdır. Zira girişimin akıbetinin ne olacağı henüz belli değilken sokaklara dökülen insanlar canlarını ortaya koydukları gibi kimliklerini de ifşa etmişlerdir. Eğer darbe başarılı olsaydı bu direnişçiler (muhtemelen aile üyeleriyle birlikte) fetöcüler tarafından yakalanıp hapse atılacaklardı ve/veya öngörülemeyen sıkıntılar yaşayacaklardı. Bu insanların kimler olduğu bugün dahi bellidir çünkü hem medya mensupları sürekli çekim yapıyorlardı hem de vatandaşların kendileri de cep telefonlarıyla kayıtlar alıyorlar ve medyayla paylaşıyorlardı. İlâveten, onlar protestolarını çıkmaz sokak aralarında değil, her yönü görüntüleyebilen mobese kameralarının bulunduğu şehir meydanlarında gerçekleştirmişlerdir. O gece sıradan bir gece olmadığı için bu mo-

bese kameralarının görüntülerinin hala saklanıyor olması gerekir. Bu ilk gece, elbette cadde ve sokaklarda başka maksatlarla bulunanlar da vardı. Örneğin birçok insan fırınların ve ATM makinalarının önlerinde kuyruklar oluşturmuşlardı çünkü darbe girişiminin başarılı olacağını, sokağa çıkma yasağının geleceğini ve gündelik yaşamın rutinlerinin aksatacağını umuyor ya da bekliyorlardı. Tavır ve davranışlarıyla onları ayırt etmek zor değildir. Ama onların aksine o gece şehir meydanlarında darbecileri protesto edenler, *canlarını ve kimliklerini* riske atarak orada yer aldıkları için, onların darbeyi gerçekleştiren fetöcüler olmadıklarından emin olunabilir. Dolayısıyla, ilk gece kimin, kimlerle beraber, nerede olduğu kimlerin fetöcü olup olmadığıyla ilgili önemli veri kaynaklarından birisi olmalıdır.

Dördüncü çıkarım: O ilk gece Türk halkı bir demokrasi savaşı vermiştir. Çünkü belli bir partinin destekçileri değil, belki birkaçı hariç hemen her partiden destekçiler o gece demokrasiyi korumak ve darbecilerin başarı elde etmesini önlemek için meydanlarda yer almışlardır. Bu kimi şehirlerde kelimenin tam anlamıyla bir savaşı kimi şehirlerde ise savaş riski yüksek bir faaliyetti. Alkan'ın da belirttiği gibi o gece Türk halkının “darbenin meşruiyetini tanımayarak direniş göstereceği sinyali açık bir biçimde vermesi, Türkiye siyaseti açısından bir ilktir” (Alkan, 2016, s. 254). Denilebilir ki, sonraki günlerde sokaklarda devam eden toplanmalar eğer bir “demokrasi nöbeti” idiyse, o ilk gece gözlemlenen şey açıkça bir “demokrasi savaşı” idi. O gece aynı zamanda bir “bağımsızlık mücadelesiydi” de çünkü fetöcüler bu darbeyle küresel güçlerin Türkiye’yi hizaya sokmak, onun küresel bir aktör olma yolundaki çaba ve başarılarını dizginlemek niyetlerinin taşeronluğunu yapıyorlardı. Türk halkı hiç kuşkusuz bu savaşta maksadına ulaşmıştır. Ancak bu demokrasi ve bağımsızlık savaşının o geceki aktörleri bugün çoğu zihnin düşünmeye meylediği kadar sayıca çok değillerdi. Elbette onlar az da değillerdi ama bugün kendisini darbe ve fetö-karşıtlığıyla konumlandıran insanların yüzde kaçının o gece şehir meydanlarında oldukları soru konusudur. Dolayısıyla, sonraki günlerde devam eden demokrasi nöbetlerinde fotoğraf ve video çekimlerini sosyal medyada paylaşmak suretiyle darbe karşıtlığı imgesi çizmeye çalışanların önemli bir kısmının *beleşçiler* olduğu düşünülebilir.

Beşinci bir çıkarım gençlerle ilgili olabilir. O geceyle birlikte bir an-

lamda gençlikle ilgili daha romantik bir söylemin şekillenmeye başladığı söylenebilir². Çünkü o ilk gecenin direnişçileri arasında çok sayıda genç de vardı. O geceye kadar birçok çevrede gençlerle ilgili ciddi kaygılar ve olumsuz kanaatler yaygındı. X ve Y gençlik kuşaklarından sonra Z kuşağı gençliğin ülke ve dünya meselelerine kayıtsız, apolitik, hedonist, bencil, tüketici bir gençlik olduğu sol çevreler kadar muhafazakâr çevrelerde de sıklıkla dillendiriliyordu. Ancak o geceki demokrasi ve bağımsızlık savaşına gençlerin aktif katılımı bir anda tüm bu kanaatlerin ve kaygıların yersiz ve haksız olduğu kanaatini doğurdu ki bu husus sonraki gün ve aylarda özellikle ve sıklıkla vurgulanan konulardan birisi oldu. Oysa ne önceki söylem ne de o gecedeki sonra şekillenmeye başlayan romantik söylem gerçeği anlamaya izin vermez. 15 Temmuz öncesinde de 15 Temmuz esnasında ve sonrasında da aslında bir gençlik değil, birçok gençlik profili eşzamanlı vardı ülkede (Türkiye’de gençlik ile ilgili araştırmaların ve yaklaşımların bir değerlendirmesi için bkz. Bayhan, 2015). Daha birkaç yıl önce vuku bulan Gezi Parkı olaylarında da gençlerin çok aktif rol aldığını hatırlamak gerek. FETÖ de sözde “ışık evlerinde” kendilerince “altın gençlik” diye adlandırdıkları bir gençlik yetiştiriyor ve hemen tüm devlet kurumlarına sınav sahtekarlıklarıyla yerleştiriyordu. Elbette Z kuşağına atfedilen nitelikleri üzerinde taşıyan geniş bir gençlik kesiminin varlığı da yadsınamaz. Demek ki, 15 Temmuz’un yarattığı romantizme kendimizi çok fazla kaptırmadan gençliği çeşitliliği ve çelişkileriyle birlikte görmek gerekir.

Altıncı çıkarım: O geceki darbe girişimiyle birlikte Türkiye’deki eski ideolojik pozisyonlar (ya da o pozisyonları kullanmak isteyenler) yeniden kendilerine zemin bulmaya çalışmışlardır. Darbe girişiminden hemen bir-iki gün sonra kendini “Kemalist” olarak konumlandıran bir kesim, sosyal medyada bu yaşananların faturasını dine, “artan dindarlaşmaya” ve cemaat ve tarikatların faaliyetlerine çıkarmış, laikliğin denli önemli ve gerekli olduğunu savunmaya başlamışlardır. Bu saldırı, muhafazakâr/İslamcı kesimlerde hemen bir karşı-tepki doğurmuş ve onları tüm cemaatleri/tarikatları aynı kefeye koymamak gerektiği,

---

2 Örneğin bkz. *Yeni Akit*, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/gencler-15-temmuzda-vatanina-sahip-cikti-248531.html> 22/12/2016.

aralarında iyiler ve kötüler (sağlam elmalar ve çürük elmalar) olduğu yönünde savunmacı bir pozisyona itmiştir. Bu tür saldırı-savunma pozisyonları sadece sosyal medyayla sınırlı kalmamış kısa sürede gazetelerin köşe yazılarına da sıçramıştır (bu tartışmaların köşe yazılarındaki yansımalarına örnek olarak bkz. Kaplan, 2016). Böylece bir anlamda ontolojik bir sorun ideolojik/epistemolojik bir soruna dönüştürülmeye çalışılmıştır. Gerçekte sosyal medyada tartışmayı başlatanların kullandığı ideolojik kutuplaşmaları yeniden canlandırmaya çalıştıkları açıktır. Hâlbuki eğer konu tartışılacaksa ontolojik düzeyde, tarihsel ve toplumsal koşullar bağlamında konuyu ele almak gerekir. Böyle bir yaklaşım izlendiğinde, reçete olarak sunulan kemalizm ve sekülerizmin, İslam ülkelerinde sosyal sınıfsal egemenlik mücadelesinin araçları oldukları, cemaatler ve tarikatlar üzerinden karşı-sınıfsal pozisyonları ürettikleri ve emperyal güçlere ideolojik savaşlar yaratarak İslam ülkelerine açık ve örtük müdahale imkânları sunduklarını düşünmek mümkündür.

Darbe Girişimi ve Toplum Üzerinde Etkileri

15 Temmuz Darbe girişimi askeri açıdan başarısızlıkla sonuçlanmasına karşın toplumsal düzeyde çok ciddi tahripkâr etkileri tetiklemiştir. Bu etkilerin darbe girişiminden birkaç gün sonra açıklanan olağanüstü hal (OHAL) ilanı ile birlikte daha net gözlemlenir hale geldiği söylenebilir. OHAL ile birlikte, darbe girişimiyle ilişkisi tespit edilen binlerce askeri ve sivil memur tutuklandıktan sonra FETÖ ile irtibatı ve intisabı olan diğer kişiler tespit edilmeye başlandı. Bu bağlamda çok sayıda işadamı, gazeteci, polis, asker, öğretmen, akademisyen ve diğer türden memurlar açığa alındılar, tutuklandılar ve/veya memurluktan ihraç edildiler. Telefonlarında Bylock programı tespit edilenler, FETÖ finans kuruluşlarıyla mali ilişkileri bulunanlar ve tutukluların ifadeleri bu süreçte kamuoyunun bildiği en önemli kriterler oldu.

Bu arada sürüme giren “kripto fetöcü” kavramı tüm kafaları karıştırdı. Bir çeşit *münafik* anlamında kullanılan bu kavramla fetöcü kimliğini ustalıkla gizlemeyi başarmış ama FETÖ’ye kuvvetle bağlı ve halen önemli pozisyonlardaki varlığını sürdüren kişiler kastedilmektedir. Mantıksal ve olgusal olarak kripto fetöcülerin varlığına itiraz etmek mümkün değil. Ancak bu kavramın toplumsal düzeyde kullanıma girmesi bir yandan toplum içinde bireylerin birbirlerini kripto fetöcü olarak suçlamaları furçasını doğurdu. Fetöyü hedef almasına rağmen bu

kavramın en çok fetöcüler tarafından kullanıldığını düşünmek abes olmayacaktır. Fetöcülerin, bu kavram üzerinden FETÖ ile ilgisi olmayan kişiler aleyhinde kamuoyu oluşturmaya çalıştıkları gözlemlendi.

Bu sürecin sonuçlarından birisi, devlet bürokrasisinin, kimlikleri tespit edilebilen fetöcülerle birlikte fetöcülerle bir ilgisi bulunmayan muhafazakar bürokratların da tasfiye edilmesidir. “Gerçek şu ki, 15 Temmuz sonrasında bürokrasi içerisindeki muhafazakar unsurlar büyük oranda ya temizlendi ya da saf dışı bırakıldı; bürokrasinin daha üst kademeleri, yine tasfiyeleri hakimiyetlerini canlandırmak için ikinci bir şans olarak gören 2010 öncesi dönemin laik-milliyetçi unsurlarıyla dolduruldu” (Aras, 2017, s. 9).

Öte yandan böyle bir suçlama mevcut olmasa bile herkes muhataplarının kripto olabileceği ihtimalini gözetir ve ona göre ihtiyatlı ve mesafeli olmaya çalışır bir halde buldu kendisini. Bireylerin akrabalık, arkadaşlık, komşuluk ve iş çevrelerinde tanış oldukları ve fetöcü olmasına hiç ihtimal vermedikleri kişiler içinden tutuklananların çıkması da bir anlamda onları bu tutuma sevk etti. Diğer bir deyişle toplumda ciddi derecede *diğerine güven* azalması yaşandı.

Durkheim ve Weber, dinin bireyler arası güven ilişkilerini desteklediğini düşünüyorlardı (Sosis, 2005, s. 3). Putnam (1993) ve Fukuyama (1995) ise güven kavramının toplumsal yaşam için önemine dikkat çekmişlerdir. Onlara göre güven, toplumda siyasal ve ekonomik performans için esastır. Güven, demokratik toplumun işleyişine yardımcı olan, bireylerin işbirliği yapmasını sağlayan bir sosyal sermayedir. McLeod'a göre ise, güven önemlidir ama tehlikeli de olabilir. Güven, risk içerir, garantiye dayanmaz. Garanti olsaydı güvene ihtiyacımız olmazdı. Bir ilişki ihanet olasılığı içermiyorsa güvene dayalı bir ilişki değildir. Güven, ilişkide iyimser olmayı gerektirir. Birbirlerine karşı kötümser ve şüpheli olan kişiler güven ilişkisi kuramazlar (McLeod, 2015).

Birisine niçin güvenilir? Teorik olarak o güvenilir bulunduğu için güvenilir. Gündelik yaşamda ise, o, bizim ailemiz, akrabamız, arkadaşımız, komşumuz olduğu için güveniriz. Ya da bizimle aynı kimliği paylaştığı (hemşehrimiz, vatandaşımız, dindaşımız, siyasal yoldaşımız vb. olduğu) için güveniriz. Dolayısıyla, toplumda güvenin azalması, tüm bu ilişki ve değerlerde anlam ve işlev kaymalarının göstergesidir.

Müslüman, insanların elinden, dilinden, belinden emin olduğu kişidir. Karşılaşan iki Müslüman, “huzur”, “barış”, “esenlik ve güvenlik seninle olsun” anlamına gelen “selâm” sözcüğüyle birbirlerini selâmlarlar. Dolayısıyla İslam dininin güvenilir bir insan ve toplum modeli yaratmayı hedeflediği varsayımından hareketle Müslüman toplumlarda diğerlerine göre daha yüksek güven oranlarının gözlemlenebilir olması gerekir. Oysa fiili durum bunun tam tersidir. Dünya Değerler Araştırması verilerine göre, Batı ülkelerinde bireylerarası güven oranları genellikle %40 ve üzerindeyken, önemli bazı Müslüman ülkelerde (Türkiye: %12, İran: 10,5, Mısır: %20) bu oran %20’nin altındadır (Esteban & Roser, 2016). Kurumlara güven açısından da durum daha iyi değildir.

15 Temmuz darbe girişiminden sonra Türk toplumunda zaten düşük olan bireylerarası güven oranının çok daha düştüğünü söylemek mümkün görünüyor³. Bu güven azalması hem bireylere hem kurumlara karşı gerçekleşti. Diyanet İşleri Başkanlığı da bunu çok iyi gözlemlemiş olacak ki 2017 Kutlu Doğum Haftası etkinliklerinin ana temasını *güven* olarak belirledi⁴. Devlet ricali de bunu fark etmiş olsa gerek ki artık bu konu onların protokol konuşmalarında yer almaya başladı⁵.

Ancak devlet kurumları görevlerinin gereğini yaparken toplum düzeyinde bir üstüne vazife edinme süreci gözlemlendi. Bunda belki “bildiklerinizi devletle paylaşın” şeklindeki çağrının da etkisi olmuş olabilir. Ama gerçekte bu husus oldukça karmaşık bir dinamizm içermektedir. Önce hemen her kurumda bir takım listeler dolaşmaya başladı. Birileri bir takım fetöcü listeleri hazırlıyor, başkaları başka listeler hazırlıyor ve idari mercilere ulaştırıyorlardı. Kimin ne maksatla nasıl hazırladıkları meçhul olan bu listelere göre idari görevden almalar gerçekleştiril-

3 Müslüman ülkelerde darbe girişimlerinin sıklıkla yaşanması bu ülkelerde neden güven oranlarının düşük olduğuna da kısmen açıklık getirmektedir.

4 <https://www.diyaret.gov.tr/icerik/kutlu-dogum-haftasi-temasi-%E2%80%98hz-peygamber-ve-guven-toplumu%E2%80%99/39637>

5 Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın eşi Emine Erdoğan, bu yıl atanan vaizleri kabulünde, “Vatandaşlarımızın manevi duygularını sömürerek, devletimize, milletimize ihanet eden FETÖ’nün açtığı güven bunalımını yine sizler onaracaksınız.” dedi. TGRT Haber, 26.07.2017.

diği biliniyor. Devlet kurumlarında FETÖ’den kalan boşlukları doldurmak isteyen dini ve seküler cemaatlerin bu listelerin oluşturulmasında etkili olduklarını düşünmek yersiz olmayacaktır. Çılgırından çıkma yüksek olasılığının belirmesi üzerine devlet FETÖ soruşturmalarıyla ilgili hangi kriterleri gözettiğini ve sürecin nasıl ilerlediğini vatandaşlarla paylaşma gereği duydu. Buna rağmen, toplum bazında kişilerin birbirlerini fetöcü olmakla suçlama eğilimleri hız kesmeden devam etti. Bu genellikle sosyal medya, isimsiz ihbar mektupları ve ikili ilişkiler aracılığıyla yapılır oldu. Bu suçlamaların birçoğunun arkasında dini ve seküler cemaatlerin fırsatçılıkları kadar kişisel anlaşmazlıklar, husumetler, kuyruk acıları, görevde yükselme arzu ve ihtiraslarının da olduğunu anlamak zor değil.

Elbette konunun bir başka boyutu da bu tür isnat ve suçlamalar üzerinden kendi masumiyetini (fetöcü olmadığını) kanıtlama ve/veya dikkatleri kendi üzerinden uzaklaştırma kurnazlığıdır. Bunu yapanlar neden yaparlar? Çünkü toplumda birçok kişi fetöcü olmasalar bile fetöcülerle birçok kez yolları kesişmiş, onlarla ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal ilişkiler içine girmişlerdir ve arkalarında kendilerini zor duruma sokabilecek bazı izler bırakmışlardır. Fetöcü derneklere ve sendikalara üyelik, bağışlar, sohbetlere katılım, fetöcü ticari kuruluşlarla alış-veriş, arkadaşlık ve akrabalık ilişkiler bu izlerden bazılarıdır⁶.

Tüm bu faktörlerin etkisiyle toplumda “çok sayıda haksız yere fetöcü muamelesi gören insanlar bulunduğu” algısının yaratılmaya çalışıldığı gözlemlendi. Böylece “gerçek fetöcüler dışarıda serbestçe dolaşırken ihraç edilen ve/veya tutuklananlar içerisinde birçok masum kişinin bulunduğu” kanaati belli bir yaygınlık kazandı. Bazı insanlar bu kanaati samimi olarak taşıırken bazılarının da bu kanaat üzerinden hükümeti eleştirmek ve onu politika değişikliğine zorlamak amacını güttüğü söylenebilir. Nitekim “ihraçlar ve tutuklular arasında çok sayıda masum insan olduğu” kanaatinin yerleşmesi, konuyla ilgili devam eden hukuki sürecin ve devlet kurumlarının sürdürdüğü kararlı mücadelenin

---

6 Bu insanlardan bir kısmının FETÖ’nün şerrinden korktukları için onunla bir takım ilişkiler içine girdiklerini düşünmek de teorik olarak mümkündür çünkü FETÖ, elindeki imkânları insanların özel hayatlarını ve zafiyetlerini gözetlemek, kaydetmek ve onlara karşı tehdit ve şantaj malzemesi olarak kullanmak yoluna da sıkça başvurmuştur.

esnetilmesi, sulandırılması ve ulusal ve uluslararası düzeyde itibarsızlaştırılmasına hizmet edecektir.

Buna rağmen bizzat FETÖ'nün kendi çığırtkanları ve bazı politikacılar bu konudaki söylemlerini açıkça ve sıklıkla dile getirirken, masum insanların tutuklandıkları ve ihraç edildiklerine *samimi* olarak inananların bu kanaatlerini kimliklerini açık edecek şekilde paylaşmaktan ve masum olduklarına inandıkları tutuklular için en ufak bir girişimde bulunmaktan bile kaçındıkları da eklenmelidir. Çünkü fetöçülük yakıştırmaları o kadar yaygınlık kazanmıştır ki bu tür kişiler böyle bir paylaşımından ve girişimden dolayı bizzat kendilerinin de “fetöcü” etiketi yiyeceklerinden endişe etmektedirler. Bir yerel politikacının ifade ettiği “bu konjonktürde kim birisi için yardımcı olmaya çalışacağını söylüyorsa, kesin yalan söylüyordur” sözü konunun bu yönünü özetlemektedir.

Kuşkusuz bu anlatılanlar ani ve hızlı toplumsal dönüşüm dönemlerinde ortaya çıkan normlar sarsılması ve değersizlik durumunu ifade etmek için Durkheim'in (1951 & 1960) kullandığı *anomie* kavramını çok iyi örneklemektedir. Anomie dönemlerinde insanlar kendilerini başkalarına bağlayacak anlamlı ilişkilerden ve toplumdan uzak hissederler. Anomie, aynı zamanda insanları amaçsızlık ve ümitsizlik duygularına sürükleyebilir, toplumsal normlardan sapmayı ve suçu teşvik edebilir ve intihar olaylarını arttırabilir. 15 Temmuz darbe girişimiyle birlikte Türkiye'nin bir yanı hem kendi tarihinde hem dünya tarihinde eşine az rastlanır bir demokrasi ve bağımsızlık mücadelesiyle erdemli bir tavır ortaya koyarken, bir diğer yanı da sosyal ilişkileri güvensizleştirerek, bilgi kirliliği üreterek, konjonktürü istismar ederek ahlaksız, edepsiz ve çirkin bir tablo çizmektedir. Bu, bir anlamda tüm dünya dinlerinin ve kadim bilgeliğin vurguladığı “hak-batıl,” “aydınlık-karanlık” mücadelesinin bizim toplumumuzda, bizim zamanımızda, bizim gözümüzün önünde, bizim katkılarımızla cereyan eden somut bir örneğidir. Bu mücadele hiç kuşkusuz 15 Temmuz'la başlamış değildir ve onunla da son bulmayacaktır. Geleceğe dair dersler çıkartılması için konunun toplumsal dinamiklerinin cesurca sorgulanması zorunludur.

FETÖ ve Toplumsal Dinamikler

15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili kuşkusuz tartışılması gereken çokça soru ve boyut bulunmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi toplumda

birçok kişi fetöcü olmasalar bile fetöcülerle birçok kez yolları kesişmiş, onlarla ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal ilişkiler içine girmişlerdir. Diğer bir deyişle FETÖ, sadece devlet kurumlarına sızmakla kalmamış, bir örümcek gibi toplumun önemli bir kesimini de kendi ördüğü ağların içine çekmiştir. Bu durum FETÖ’nün başarısı mıdır yoksa halkın zafiyeti midir? Bu, üzerinde önemle durulması gereken sorulardan birisidir. Gerçekte her ikisinin de rolü olduğunu düşünmek gerekir.

Kabul etmesi acı ama açıkçası emperyalist güçler Türk toplumunu siyaseten oyuna getirmişler, sağ gösterip sol vurmuşlardır. On-yıllarca, Türk toplumunu PKK ve sol örgütlerden ağır darbe geleceği beklentisi içine sokmuş, bu arada sessizce FETÖ’yü semirtip ülkenin üzerine salmışlardır.

FETÖ’nün sıradan bir örgüt olmadığı artık anlaşılmıştır. Gerek Türk devletinin kurumlarına sızmak suretiyle ele geçirdiği bilgi ve kaynaklar gerekse yabancı devletlerle girdiği girift ilişkilerden elde ettiği bilgi ve kaynaklar onu güçlü kılan ana unsurlardandır. Hiyerarşik, ke-tum ve gizemli yapısal örgütlenmesi sayesinde FETÖ gerçek niyet ve gündemini Türk halkından gizlemeyi başarmış, Türkiye’nin eğitimsel kalkınmasına ve dini hizmetlere çalışan bir hareket fotoğrafı çizmede ustaca bir performans göstermiştir. Bu doğrudur. Ancak Rusya gibi bir ülke bu fotoğrafa aldanmayıp herkesten önce FETÖ’nün faaliyetlerini ülkesinde yasaklama uyanıklığını gösterirken Türkiye’nin bunu anlamada neden bu kadar geciktiğini sormak gerekir. Bu gecikmenin en önemli nedenlerinden birisi FETÖ’nün 40 yıllık süre içinde siyasetçiler de dâhil olmak üzere *toplumun* önemli bir bölümünü kendi ilişkiler ağının içine çekmeyi başarmış olmasıdır.

Bu ilişkiler ağına bir şekilde dâhil olanların ne kadarının “organik fetöcü,” ne kadarının “konjektörel fetöcü” olduğu muhtemelen asla bilinemeyecek bir konudur⁷ ve bilimsel analizin dışında kalacaktır. Ancak sosyal bilimciler FETÖ ile şu ya da bu düzeyde ilişki içine giren

---

7 2008 yılında kaleme alınan bir doktora tezi F. Gülen grubunun 6 milyonluk bir üyesi olduğunu belirtmekte (Kim, 2008: 242) ama bu bilginin nasıl elde edildiği ya da nasıl hesaplandığına dair bir açıklama sunulmamaktadır. Kuvvetle muhtemeldir ki tezin Uzakdoğulu yazarı Kim, FETÖ ile kurduğu kişisel ilişkilerden kendisine telaffuz edilen rakamı kullanmaktadır.

toplumsal kesimlerin neden böyle bir zafiyet içinde olduklarını analiz edebilir. Nitekim konuyla ilgili birkaç yaygın açıklama modeli olduğu gözlenmektedir.

Bu bağlamda özellikle 15 Temmuz sonrasında sıkça dillendirilen ilk açıklama çabalarından birisi, toplumun din konusunda cehalet içinde bulunduğu ve FETÖ'nün bu durumu istismar ettiği görüşüdür. Nitekim dini değer ve kavramlar “toplumsal meşruiyet kalıplarımızın şekillenmesinde önemli bir yere sahip” (Alkan, 2016, s. 268). Buna karşılık denilebilir ki toplumun iyi bir din bilgisinin olmadığı geniş ölçüde doğrudur. Ama dini öğrenmek isteyenlerin başvurabilecekleri birçok kaynak mevcuttur. Binlerce dini yayının yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı imamlar, hatipler ve müftüler bu kaynakların başında gelir. FETÖ takipçilerinin ve onunla bir şekilde irtibat kuranların en azından orta sınıf sosyal statülerinin olması ve büyük çoğunluğunun en az lise ve üstü eğitim seviyesinde olması onların bilgi edinme ihtiyaçlarını fetö-dışı kaynaklardan karşılamalarını pekâlâ mümkün kılar. Demek ki sorun sadece bilgisizlik değil.

İkinci bir açıklama çabası -ki bu birçok kişi tarafından ciddi olarak savunulmuştur- modernitenin getirdiği yalnızlaşma sorununa karşı FETÖ'nün çağdaş bir sufizm hareketi olarak toplumun ilgisini çektiği görüşüdür. Buna göre, insanlar sadece bilgi sahibi olmak değil aynı zamanda bir aidiyet duygusu da yaşamak ve manevi doyum elde etmek istedikleri için Sufi bir hareket olarak gördükleri FETÖ'ye yandaş olmuş ya da onunla irtibat geliştirmişlerdir.

F. Gülen ve takipçileriyle ilgili literatürde⁸ onların klasik manada bir sufilik özelliği göstermedikleri, bir tarikat olmadıkları, aksine “sufi ama tarikatsız bir sufi” olduklarına sıklıkla vurgu yapılır (bkz. Gokcek, 2006; Gulay, 2007; Michel, 2005; Sarıtoprak, 2003, Kim, 2008). Bu literatür ağırlıklı olarak Gülen ve takipçilerini yeni-sufiliğin (neo-sufi) temsilcileri olarak (Gulay, 2007; Michel 2007) ya da “kendine özgü

8 Bu literatürün önemli bir kısmının bizzat FETÖ'nün kendisi tarafından ya da sipariş usulüyle başkalarına ihale edilerek oluşturulduğu düşünülebilir. Örneğin Sarıtoprak (2003) doğrudan FETÖ'nün kendi kalemlerindedir. FETÖ'nün en önemli özelliklerinden birisi de etkili kalemleri satın almaktır. Birçok yazarın ve akademisyenin FETÖ'yü öven yazılarını bu suretle kaleme almış olmaları güçlü bir ihtimaldir.

sufi” (a sufi in his own way) olarak (Sarıtoprak, 2003) göstermeye çalışmaktadır. Uzakdoğulu ve güya İslamı seçmiş birisi olan Kim (2008) de bu tür sufilik savlarını irdelemekte ve Gülen ve takipçilerinin “toplumsal angajmanlı bir sufilik” olduğu (s. 237) ve “bu hareketin faaliyetlerinin üyelerinin din-temelli gönüllü katkılarıyla yürütülen apolitik, hükümetle ilgisiz, sivil alanı dolduran, insanlığın kolektif iyiliğine hizmet eden faaliyetler olduğu; bu anlamda bu hareketin özünde dünyönelimli sivil bir hareket olarak karakterize edilebileceği” (s. 382) sonucuna varmaktadır.

Bu görüşlerin tam da FETÖ’nün duymak isteyeceği görüşler olduğu çok açıktır ve elbette hiç tatmin edici değildir çünkü insanların bu tür aidiyet ve manevi doyum ihtiyaçlarına hitap edebilecek yüzlerce dini ve seküler seçenek mevcuttur. Ayrıca Türkiye kökleri çok eskiye giden birçok sufi gelenekleri bünyesinde barındırmaktadır ve tarikatlar piyasasında kızgın bir rekabete sahne olmaktadır. Bu tarikatların hemen hepsi yeni gelişmelere ayak uydurmakta, teknolojiyi etkin kullanmakta, siyasi ve ticari faaliyetler yürütmektedirler. İnsanlar neden bunca seçenek varken özellikle FETÖ’nün etrafında odaklansınlar? Üstelik FETÖ’nün sufilik vurgusu çok güçlü ve eski bir vurgu da değildir. Onun bu vurgusu özellikle Gülen’in ABD’ye sığınmasından sonra başlamıştır. Sufiliğin Amerikan piyasasında daha çok satın alınan bir şey olduğunu keşfetmesinden sonra fetöcüler zahiri söylemlerinde böyle bir vurgu yapmaya başladılar. Gerçekte ise onların sufi yaşam tarzından ne kadar uzak oldukları ve ne kadar çok bu dünyayla ilgili oldukları ekonomik, bürokratik ve siyasi ilişki ve yatırımlarıyla ortadadır. Ve elbette kaygısı sufilik ya da manevi doyum olan insanların devlet kurumlarında kadrolaşmak, sınav sorularını çalarak bu kadrolara insan yerleştirmek, kendi halkına ateş açmak, beleşçilik yapmak gibi çabalar içinde olmaları abestir. Eğer FETÖ’nün sufizm ile bir ilişkisi kurulacaksa ancak araçsal/pragmatik bir ilişkiden bahsedilebilir. FETÖ, en tepeden en alt katmanlara kadar, kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmek için sufilik geleneğindeki bazı söylemlere sıklıkla başvurmuştur. Rüyalar, bu söylemlerin en önemli ayağını teşkil eder. Açıkça İslam ile çelişen birçok tutum ve davranışlar sözde rüyalar sayesinde meşrulaştırılır. Ayrıca sufilikteki “şeyhe (lidere) mutlak itaat” anlayışı da kuşkusuz FETÖ’nün işine yarayan bir araçtır.

Kamuoyunda dillendirilen ikinci bir açıklama tarzı FETÖ'nün organizasyon ve PR becerileridir. FETÖ'nün bu bağlamda çok başarılı olduğu inkâr edilemez. FETÖ ile irtibatı sadece çocuklarını onların okullarına ve dershanelerine göndermekle sınırlı olan insanların bu PR başarısının kurbanı oldukları söylenebilir. FETÖ öyle bir imge oluşturmuştur ki sanki onların okul/dershanelerine devam eden çocuklar diğerlerinden çok daha başarılı olmakta ve çok daha iyi puanlarla iyi üniversitelere yerleşmektedir. Ayrıca FETÖ, başarılı olmalarını sağlamanın yanı sıra kendi okul/dershanelerine devam eden çocukların dini, milli ve ahlaki gelişimleriyle de yakından ilgilendiği imgesini çizmiştir. Ve elbette 28 Şubat sürecinde İmam-Hatip ve meslek liseleri aleyhindeki politikalar da FETÖ'nün ekmeğine yağ sürmüştür. Bütün bu imgelerin gerçek-dışı ve sadece bir illüzyon olduğu net bir şekilde anlaşılmıştır. Ama birçok insanın bu illüzyondan kendilerini alıkoyamadıkları da bir gerçektir. Bununla beraber, FETÖ ile intisap ve irtibatı olan insanların büyük çoğunluğu onunla çocuklarıyla ilgili eğitimsel kaygıların ötesinde ilişkiler kurmuşlardır. Bu ilişkiler hala bir açıklamayı gerektirmektedir.

Konuya Batı'nın FETÖ'ye verdiği destekler açısından bakmak da ayrı bir seçenektir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Batı, FETÖ'ye her türlü siyasal, finansal, enformatik ve lojistik desteği vermiş ve onu semirtmiştir. Ulusalçı bazı isimler bu gerçeği 1990'lı yıllarda dile getiriyorlardı. “Batı ve İrtica” adlı kitapta (1999) yazıları yer alan Faik Bulut, Adnan Akfırat, Emin Değer, Doğu Perinçek, Cüneyt Arcayürek, Ferit İlsever, Enis Berberoğlu bu isimlerden bazılarıdır. Ancak bu isimler tüm İslami/muhafazakâr grupları topyekûn “irtica” hareketleri olarak görüyor ve hepsini ABD emperyalizminin Türkiye'deki uzantıları olarak değerlendiriyorlardı. Örneğin Perinçek (1999, s. 40) şunları söylüyordu:

1950'lerden bu yana Kemalist Devrimi yıkıma uğratan “Küçük Amerika” sürecinin dış desteği Batı, içteki dayanağı ise alafranga sermaye ile irticadır. Prens Sabahattin'den Turgut Özal ve Çiller'e kadar liberaller ile Derviş Vahdeti'lerden Fethullah Hoca'lara kadar şeriatçılar, hep el ele olmuşlardır.

FETÖ'nün şeriat kaygısı olmadığı tüm yaptıklarıyla apaçık ortadadır. Bu yaklaşım tarzının diğer bir temsilcisi olarak Işıklı da FETÖ'yü

Batı’nın kurduğu ‘Yeni Dünya Düzeni’nin ihtiyaçlarıyla ilişkilendir- mişti:

Nurculuk, ‘Yeni Dünya Düzeni’nin ihtiyacı olan “İlımlı İslam” mis- yonuna layık görülmiştir. Dolayısıyla, Fethullahçılığın Nurculuk akı- mı içindeki yerini belirleyen ayırıcı özelliğinin başlıca kaynağı “Yeni Dünya Düzeni”nde kendisine biçilmiş olan bu misyonda aranmalıdır (Işıklı, 1999, s. 405).

Bu yaklaşımların gerçeği bir ucundan nispeten erken bir dönemde ya- kalamış olsalar da genel olarak ağır bir ideolojik kabilecilik ruhunu yansıttıkları ve aşırı genellemeci yaklaşımlar oldukları açıktır. Nitekim zikredilen isimlerce “ABD emperyalizminin uzantıları” diye lanse edi- len İslami/muhafazakâr grupların 15 Temmuz gecesi meydanlara en önce çıkıp darbecilere karşı direnen insanlar olduklarını tüm kamuoyu gördü. Paradoksal olarak sözü edilen isimlerden bazıları da FETÖ ile mücadele kapsamında tutuklandılar. Ayrıca bu isimlerin irticaya karşı övgüler dizdikleri 28 Şubat’ın en çok FETÖ’nün işine yaradığını da eklemek gerek. Bu paradoksal bilgilere rağmen Batı emperyalizminin FETÖ’ye çok güçlü bir destek verdiği, 15 Temmuz sonrasında açıkça görüldüğü gibi aslında 15 Temmuz öncesinde de belliydi. FETÖ’nün 150’den fazla ülkeye rahatlıkla gidip hiçbir tepkiyle karşılaşmadan okullar kurmasının ve ticari/siyasi faaliyetler yürütmesinin zaten başka bir açıklaması olamaz.

Darbe girişimlerini, uluslararası konjonktürde güçlü devletlerin nis- peten zayıf devletleri belli bir çizgiye çekmek ya da belli politikalar- dan uzak tutmak için yaptıklarını düşünmek makuldür. 1980’de Türkiye’de ve 2014’de Mısır’da gerçekleşen darbeler bu ülkeleri İran İslam Devrimi’nin etkilerinden uzak tutmak ya da İsrail ve Batı karşıtı politikalara karşı önlem almak gibi motivasyonlarla bizzat Batı tarafın- dan teşvik edildiklerini düşünmeyi gerektiren çeşitli göstergeler vardır. Benzer bir analiz mantığıyla Çilliler (2017:12), 15 Temmuz darbe giri- şiminin Türkiye’yi Suriye’ye müdahaleden alıkoymak gibi bir maksat- la düzenlendiğini ileri sürer.

Ancak tüm bu zikredilenler Türk toplumu içinde FETÖ ile intisap ve irtibatı olanların neden onun kuyruğuna takıldığını açıklamakta mıdır? Hayır. Batı faktörü FETÖ’nün güç kazanmasını açıklayabilir ama bir

sosyal hareket görünümü yaratacak kadar geniş bir bağlular ve takipçiler kitlesi oluşturmasını tek başına açıklayamaz. O halde başka hangi faktörlerin rolü olduğu düşünülebilir?

Çakı (2001) bu konuyu sınıfsal bir analiz yaparak açıklamaya çalışır. Konuyu önce muhalefet hareketlerinin doğuşunu hazırlayan siyasal ve sosyal koşullar bağlamına oturtmaya çalışan Çakı, Cumhuriyet tarihinde Türkiye'yi yukarıdan-aşağıya dönüştürücü bir yaklaşımla Batıcılık siyaseti ekseninde Kemalist seçkinlerin⁹ yönettiğine dikkat çeker. Çakı'ya göre, uluslararası sermaye, Kemalist devlet bürokrasisi ve ulusal büyük burjuva arasındaki üçlü bir ittifaka dayanan bu yönetim, ağırlıklı olarak kültürel dönüşüme odaklanmış, kitlelerin ekonomik beklentilerini tatmin edecek kalkınma başarıları sağlayamamış, sistemin sınırlı nimetlerinden yararlanmak isteyenleri Kemalist çizgiye ve ilişkilere zorlamış, bu çizgiye mesafeli duranları sistemden dışlamış ve onları marjinal, tehlike ve tehdit unsuru olarak görmüş ve göstermiştir. Ancak Kemalist yönetici sınıflar, 1950'lerde başlayan ve özellikle 1980'ler ve 1990'larda oldukça görünür hale gelen sosyal araldanları, yaşam tarzları ve değerleriyle kendilerinden farklılaşan yeni ve yerli endüstriyel burjuvazinin ve orta sınıfların gelişimine tanıklık etmek zorunda kalmışlardır (Çakı, 2001, s. 26-63).

Çakı'ya göre, bu koşullar altında dini karakterli iki tür muhalif hareket gelişmiştir. Birincisi, sisteme karşı daha radikal bir söylemi olan radikal İslamcılık, ikincisi ise sistemle daha ılımlı ilişkiler kurmaya ve sisteme sızmaya çalışan dini gruplar (özellikle Nurculuk hareketi).

Her iki eğilimin de aslında toplumsal ve kültürel köklerinin aynı olduğunu düşünen Çakı, radikallerin daha çok alt sınıflardan geldiğini, diğerlerinin ise Kemalizmin üçlü ittifakına karşılık alternatif bir üçlü ittifak kurduklarını ileri sürer. Bu alternatif üçlü ittifak a) yerel ve ulusal boyutta iş yapan yeni ve yerli bir girişimciler sınıfı, b) Kemalist orta sınıfların dışında kalan ama eğitim seviyesi ve entelektüel/teknik becerileri bakımından ileri seviyede nitelikleri olan yeni orta sınıflar ve

---

9 Bu satırların yazarına göre Mustafa Kemal Atatürk, Kemalist değildi. O, yaptığı reformların ve kullandığı kavramların çoğunu, uzak görüşlü bir lider olarak, Batı'nın Türkiye üzerindeki baskılarını hafifletmek ve Türkiye'ye zaman kazandırmak için birer araç olarak görmüştür.

c) halinden memnun olmayan geniş bir alt sınıf takipçiler kitlesinden oluşuyordu.

Bu iki akım, sundukları söylem ve amaçlarla bu insanlara kültürel değer ve pratiklerine uygun toplumsal/siyasal dönüşüm vaat ediyorlardı. Ayrıca bir aidiyet duygusu sağladıkları da eklenebilir¹⁰.

Ancak Çakı’nın genel olarak Nurculuk hareketi içinde ele aldığı ikinci eğilim, kendine özgü sınıfsal özelliklerinin ve sınıfsal çıkarlarıyla uyumlu siyasal görüş ve beklentilerinin gereği olarak sistemle ılımlı ilişkiler kurabiliyor ve bu sayede bağlılarına ve takipçilerine çeşitli maddi imkânlar da sağlıyorlardı (Gülen grubu bu bağlamda en öne çıkan gruptu). Dolayısıyla Çakı, şu genel sonuca varmaktadır:

Nurculuk hareketi, onların kendilerini takdim ettikleri gibi *salt bir inanç hareketi* değildir; Kemalistlerin iddia ettikleri gibi, Kemalist reformlara karşı *gerici bir tepki hareketi* de değildir; Radikal İslamcılarının savladıkları gibi *Kemalist rejimin kuklası* da değildirler. Tüm bu savlardan farklı olarak, Nurculuk hareketi, Türkiye’de modernleşmeyi yeniden tanımlamayı ve organize etmeyi amaçlayan siyasal özlemlere ve sınıfsal temellere dayalı (kendince) ilerlemeci bir sosyal harekettir (Çakı, 2001:329).

Ayrıca Çakı, Nurculuk hareketinin geleceğine ilişkin olarak şu öngörüde bulunmaktadır:

Nurculuk hareketi gelecekte nasıl bir siyasal rol oynayabilir? Bana göre Nurculuk hareketinin geleceği Türkiye’nin gelecekteki siyasetinde yatmaktadır. Eğer Türkiye önümüzdeki 5-10 yılda Avrupa Birliğine üye olabilirse, Kemalist yönetici sınıflar ile Nurculuk hareketi

---

10 Bu iki eğilimin sistemle ilişkisinin son 20 yılda beklenenin tam aksi yönde geliştiği söylenebilir. Birincisi, giderek siyasallaşmış ve demokratik siyasi yaşamın önemli bir aktörü haline gelmiş ve dolayısıyla sisteme entegre olmayı başarmıştır. Ama FETÖ örneğindeki ikinci eğilim tam tersine sistemle çatışma içine girmiş, radikalleşmiş, militanlaşmış ve neticede sistemin dışına itilmek zorunda kalmıştır. Ancak FETÖ’nün, kendisini Türkiye’deki milli sistemin dışına itse de (buna rağmen hala belli kurumlardaki varlığını da örtük bir şekilde devam ettirdiğine dair kaygılar vardır) uluslararası güç ilişkileri alanında yerini ve konumunu daha da güçlendirdiği söylenebilir. Nitekim Batı, eskisiyle kıyaslanamayacak derecede açıkça ve güçlü bir şekilde FETÖ’ye desteğini ifşa etmektedir.

etrafında toplanan yeni sınıflar arasındaki mevcut gerilim gevşeyebilir ve bu hareket şu ankinden farklı bir yol seçebilir.... Eğer bu olursa, Nurculuk etrafındaki aydınlar/kadrolardan oluşan yeni orta sınıflar ve işadami seçkinler sistemle bütünleşebilir ve Nurculuk hareketi güçlü siyasal beklentileri olan bir sosyal hareket yerine gerçekten sadece bir inanç hareketine dönüşebilir. Eğer Avrupa Birliğine üyelik olanaksız olursa ve eğer Kemalist sistem daha demokratik ve eşitlikçi bir yapıya doğru kendini reforme edemezse o takdirde mevcut gerilim büyümeye devam edecektir (Çakı, 2001:334).

Çakı, genel olarak Nurculuğun özel olarak da Gülen grubunun sınıfsal hırsları, ihtirasları ve amaçları olduğunu, çok güçlü siyasal beklentilere sahip olduklarını, bunlar tatmin edilmediği takdirde radikalleşebileceklerini ileri sürmektedir. Son 5-6 yıldaki gelişmeler Çakı'nın bu tezini doğrulamıştır.

Yukarıda vurgulanan organizasyon ve PR becerileri sayesinde Gülen grubu özellikle 90'lı yıllardan itibaren güçlü ve sistem üzerinde etkili bir grup olduğu imgesini yaratmayı başarmıştı. *Toplum*, gücün bu grupta toplandığı kanaatine ulaşmıştı. Artık kariyerinde yükselmek, idari görevlere gelmek, ekonomik faaliyetlerini büyütme, akademik titrini yükseltmek, siyasete girmek, iyi bir üniversiteye giriş yapmak, mezun olunca işe yerleşmek vb. isteyen herkes bu grupta bir şekilde ilişki geliştirme eğilimi içine giriyordu. Genel kamuoyu henüz sürecin nasıl işlediğinden habersiz olsa da paradoksal olarak bu insanlar az-çok bunu biliyorlardı çünkü üniversiteye giriş ve görevde yükselme sınavlarının soruları onlara önceden veriliyordu. Ayrıca, her meslek dalında oluşturulmuş etkili informal ağları mevcuttu. Rüyaları bir istismar ve meşrulaştırma aracı haline getiren fetöçüler, bu insanlara “soruların rüyada kendilerine verildiği” yalanını uydursalar da bu kurgusal rüyalara bu insanların bile bile kanmayı tercih ettikleri bellidir.

Çakı'nın tezi tartışma sorusuna önemli bir ölçüde açıklık kazandırıyor. Bireysel/sınıfsal hırslar, ihtiraslar ve amaçlar, gücün bu grupta toplandığı imgesiyle birlikte insanları bu gruba intisap ve irtibata

yönelmiştir¹¹. Ancak bu yaklaşım mevcutlar içerisinde nispeten daha isabetli ve gelişmelerle doğrulanmış açıklama olsa dahi daha fazla açılımı gerektirmektedir. Çünkü insanlarda kariyerinde yükselme, iyi üniversitelere girme, işe yerleşme, ekonomik faaliyetini büyütme vb. arzu ve ihtirasların olması ve bu arzu ve ihtiraslarını tatmin için çeşitli aidiyet ilişkileri içine girmeleri gayet doğal ve insanidir. Burada sorun bu tatmini ne tür yollarla gerçekleştirmeye çalıştıkları ve neleri gözden çıkarabilecekleridir. Somut olarak 2011’den itibaren gözlenmeye başlanan FETÖ ihaneti¹² göstermiştir ki toplumda bazı insanlar bu arzu ve ihtiraslarını tatmin etmek için her türlü yasa-dışı, ahlak-dışı (ve haram) yollara başvurabilmekte ve kendi ülkesine ve halkına ihanet edebilmektedir.

Bugün tüm Nurcu gruplar anlaşılabilir nedenlerle kendilerini Gülen grubundan ayrı ve uzak göstermeye çalışmaktadır. Ancak üç-beş sene öncesine kadar birçoğu için durum böyle değildi. 15 Temmuz darbe girişimi başarılı olsaydı, kuvvetle muhtemeldir ki bu Nurcu gruplara mensup kişilerin ve toplumun geri kalan kesimlerinin önemli bir oranı önceki darbelerde olduğu gibi darbeci (fetöcü) yönetimi kolayca ve hızlıca benimseyecek ve işbirliği içine girecekti¹³. Demek ki sorun Gülen grubunu da aşan, daha derinlerde, biraz da toplumun önemli bir kısmındaki ahlaki zafiyetlerde saklı. Daha açık bir ifadeyle, geniş bir

---

11 Bazıları -ve bu arada fetöcülerin kendileri- FETÖ bağlılarının ve takipçilerinin FETÖ ile ilişkilerinin çıkar sağlamak bir yana tamamen fedakârlık ilkesi üzerine kurulduğunu, gelirlerinin belli bir oranını örgüte aktardıklarını, düşük ücretlerle yıllarca örgütün kuruluşlarında çalıştıklarını vb. ileri sürerek bu tezin özüne itiraz edeceklerdir. Bunlar kısmen doğru olsa bile Çakı’nın tezini çürütmez çünkü örgütteki genel havanın “kaz gelecek yerden tavuk esirgememek” olduğu söylenebilir. Örneğin, FETÖ’ye bağlı memurların maaşlarının bir kısmını örgüte aktarmalarını anlamak hiç zor değildir. FETÖ’yle ilişkileri olmasaydı muhtemelen bu işleri ya da kariyer sıçramaları zaten olmayacaktı.

12 Soruların çalınması, dershanelerin kapatılması kararına şiddetli tepki, MİT müsteşarını tutuklama girişimi, MİT turlarının durdurulması, Türkiye’yi DEAŞ terör örgütünü destekleyen bir ülke gibi gösterme girişimleri, 17-25 Aralık hukuksal darbe girişimi vb.

13 Bu görüşün çürütülmesi için diğer Nurcu gruplardan (ve bu arada Süleymanlılar gibi diğer cemaatlerden) önemli temsilcilerin 15 Temmuz gecesi meydanlara dökülen halkın içerisinde yer aldıklarının görüntülerden tespit edilmesi gerekir. Bununla beraber, “darbe başarılı olsaydı darbecilerle iyi ilişkiler içine girerlerdi” demek başka bir şey, “imkânları olsa onlar da aynı ihanetleri yapardı” demek ayrı şey.

toplumsal zeminde *beleşçilik*¹⁴ yaygın bir ahlaki zafiyettir ve FETÖ bu zafiyeti çok iyi görmüş ve kullanmıştır.

Nurculuk hareketi içinde doğan ve gelişen FETÖ, belli ki sınıfsal ve siyasal ihtiraslarına o kadar kendini kaptırmıştır ki gerilimin boyutlarını ülkeye ihanete kadar götürmüştür. Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren Kemalist hegemonyanın nispeten gevşemesine ve yeni sınıfsal yapıların sistem içinde kendilerine etkin yerler bulmasına rağmen FETÖ bunlarla yetinmemiş, Amerikancı yaklaşımla “kazanan her şeyi alır” prensibini uygulamaya kalkışmıştır. Bu yolda her türlü hukuki ve ahlaki prensibi çiğnemekte bir beis görmeyen FETÖ, emperyal güçlerle işbirliği yapmaktan da kaçınmamıştır. Bu süreçte, beleşçilik kültüründen yararlanmak onun en önemli stratejisi olmuştur.

Kolektif Eylemin Mantığı (the Logic of Collective Action) adlı eserinde beleşçilik (free-rider) problemini analiz eden Mansur Olson, “bir gruptaki bireylerin sayısı çok küçük olmadığı sürece... öz-çıkarlarına odaklanmış rasyonel bireyler ortak çıkarları veya grup çıkarlarını başarmak için çaba göstermeyeceklerdir” görüşünü ileri sürüyordu (Olson, 1965, s. 2). Onun bu kavramla neyi anlatmaya çalıştığı Türkiye’nin yakın tarihinden bir örnekle açıklanabilir. 28 Şubat sürecinde başörtülü genç kızların eğitim alma özgürlükleri kısıtlandığında bazı kızlar okullarıyla ilişkilerinin kesilmesi, işsiz kalmaları ve aileleriyle çeşitli sorunlar yaşamaları pahasına başörtülerini çıkarmayı reddetmişler ve bu yasağa karşı toplu eylemler gerçekleştirmişlerdir. Ancak diğer bazıları (özellikle fetöcüler) bu ortak tavırdan kendilerini uzak tutmuşlardır. AKP hükümetleri döneminde bu yasağın kalmasıyla birlikte hiçbir bedel ödememelerine rağmen bundan onlar da yararlanmışlardır. İşte bunlar beleşçilerdir.

Dolayısıyla beleşçilik bir yönüyle bedel ödemekten kaçınma ama grup/ortak çıkarlar adına elde edilen kazanımlardan da yararlanma tavrıdır. Beleşçiliğin diğer bir yönü de sosyal sermayesini (örn. dini/seküler

14 Beleşçi: Bireyin, başkalarının ortaklaşa maliyetini üstlendikleri bir etkinlikten herhangi bir yüke katlanmaksızın yarar sağlaması. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*.

Free rider: uygun bir karşılık vermeksizin başkalarından destek alan ya da destek uman bir kişi. Eşanlamlıları: kan emici (bloodsucker), otlakçı (freeloader, sponger), sülük/asalak (leech, hanger), parazit. *Merriem Webster Dictionary*.

cemaat ilişkilerini) kullanarak veya çeşitli entrikalara başvurarak hak etmediği görevlere, makamlara, servete ulaşma çabasıdır. Türkiye’de beleşçiliğin bu iki boyutuna da sıkça rastlanır.

Egoizmin bir yansıması olan beleşçilik eğilimi kimilerince *insan doğası* ile ilişkilendirilebilir. Öyle olsa bile devlet denilen kurum bu eğilimi kontrol altına almak ve onun kamu yararı aleyhine çalışmasına fırsat vermeyecek mekanizmalar kurmakla sorumludur. Eğer bir devlet bunu yerine getiremiyorsa *kurumsallaşma*-özürlü demektir. Son bir yılda 15 Temmuz üzerine yapılan değerlendirmelerde bu husus sıkça vurgulanır. Örneğin Aras, (2017, s. 3) “yapısal kapasite eksikliği ve kurumsallaşmanın olmamasını” Türk devletinin en önemli problemleri olarak değerlendirilir. Ona göre, “Cumhuriyet dönemi kamu yönetiminde siyasetleşme pratiği, mevcut kurumsal yapılanma sayesinde kısmen önüne geçilmiş olsa da nepotizm, adam kayırma ve iltimastan başka bir sonuç üretememiştir” (Aras, 2017: 9). Benzer şekilde devlet-sivil toplum ilişkilerindeki çarpıklığa vurgu yapan Alkan (2016, s. 267) da devlet bürokrasisindeki “devşirmeci anlayış ve mekanizmaların” ve “patronaja dayalı yolların” yaygınlığına ve bunların terk edilmesi gereğine dikkat çekerken aynı hususa değinmektedir. Konuyu “bürokratik cemaatçilik” kavramı çerçevesinde analiz eden Haklı (2016) da benzer görüşler ileri sürmektedir.

Türkiye’de askeri darbelerin sık cereyan etmesini tarihsel bir analizle kurumsallaşma eksikliğine yoğunlaşarak açıklama eğilimindeki bu tür yaklaşımlar haklı bir vurgu yapmakla birlikte bir boyutuyla problematiktirler de. Çünkü Aras (2017), Alkan (2017), Haklı (2016) örneklerinde olduğu gibi bu yaklaşımlar Osmanlı’dan bugüne Türkiye’de bürokrasinin belirleyici gücüne ve asker-sivil ilişkilerine değinirlerken bir yandan beleşçilik kültürünü bürokrasiye odaklamakta bir yandan da 15 Temmuz darbe girişimini Türkiye’nin geçmişten gelen asker-sivil ilişkilerinin doğal bir sonucu olarak göstermektedir, Heper (2006) örneğinde olduğu gibi bu yaklaşım askeri darbeleri bir anlamda meşrulaştırmakla da sonuçlanabilmektedir.

15 Temmuz darbe girişiminin asker-sivil ilişkileri bağlamında ele alınması ancak sınırlı bir anlayış sağlayabilir. Gerçekte FETÖ’nün 15 Temmuz darbe girişiminde askerlerin doğrudan kendi inisiyatifleri

söz konusu bile değildir ve bu girişim gerçekleşmeyebilirdi de. Ama FETÖ'nün ülke için taşıdığı tehdit değeri böyle bir girişim hiç olmasaydı bile devam edecekti.

Beleşçiliğin kurumsallaşma eksikliğiyle doğrudan bir ilişkisi vardır ama salt bürokrasiyle, askeri darbelerle, fetöcülerle sınırlanamayacak kadar yaygın bir sorundur. Bunu gündelik yaşamın her alanında rahatlıkla gözlemlemek mümkündür. Emek harcamadan, sabır göstermeden, yetkinlik kazanmadan merdivenleri hızlıca ve kolayca tırmanmak isteyenler beleşçilik ortamlarında kendilerine yer tutmakta ve bu ahlaksızlıklarını örtecek çeşitli dini ve seküler argümanlara başvurmaktalardır. Fetöcüler bunlara hem beleşçi ruhlarını tatmin edecek fırsatlar sunmuş hem de bunu kendilerince meşrulaştırıcı dini argümanlar vermiştir. Durum ve tutumlarını meşrulaştırıcı argümanlar üretmek hangi dini ya da seküler cemaat için olursa olsun zor değildir. Asıl marifet, gücün kendilerinde olduğu imgesini kuvvetli bir şekilde üretebilmektedir. Bu imgeyi FETÖ değil de diğer herhangi bir dini ya da seküler cemaat üretseydi, beleşçiler oralara yönelecekti.

Aslında fetöcüler bir anlamda Kemalizmin yolundan gitmişlerdir çünkü Kemalizm de (Atatürk sonrası geliştirilen sınıfsal bir ideoloji anlamında) aynı şeyleri yapıyordu. Onları farklılaştıran şey dilleriydi. Kemalistler bunu seküler bir dil kullanarak yaparken fetöcüler dini bir dil kullanarak yapıyordu. Gerçekte ise her ikisi de kullandıkları dilin, yozlaşmış, saptırılmış, kendi sınıfsal çıkarlarına ve emperyalizmin beklentilerine uyarlanmış versiyonlarını kullanıyorlardı. Bu yüzden beleşçilerin uzun bir dönem Kemalist çevrelerde daha sonra fetöcüler arasında yoğunlaştıkları söylenebilir. Kemalizm de fetöcülük de bu zafiyetten bile yararlanmışlar ve toplumda beleşçiliğin yerleşik ve yaygın bir kültüre dönüşmesine hizmet etmişlerdir.

Sonuç

15 Temmuz direnişi ile Türkiye ve Türk halkı tüm dünyaya örnek olacak bir demokrasi ve bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Bu örnekliğin Dünyaya – özellikle İslam Dünyasına – iyi anlatılması ve tanıtılması gereklidir.

Darbe girişiminin nasıl sonuçlanacağı henüz bilinmediği için 15 Tem-

muz gecesi yaşamlarını ve kimliklerini riske atarak meydanlarda darbecilere karşı direnen vatandaşlar büyük bir saygı ve takdiri hak etmişlerdir. Bu vatandaşların her türlü spekülasyondan uzak tutulması bu saygı ve takdirin bir gereğidir.

Gençliğin 15 Temmuz ve sonrasındaki pozitif rolü önemlidir. Ancak buradan hareketle gençliğin her türlü kaygıyı gereksiz kılacak iyi bir durumda olduğu çıkarımına ulaşma hususunda daha ihtiyatlı olma gereği vardır. Türkiye’de uygun koşullar bulunduğu anda ülke aleyhine kullanılabilecek farklı ideolojik ve politik yönelimleri olan birçok gençlik grupları vardır.

Ülke yönetimini ele geçirme hususunda başarısız olsa da, FETÖ’nün uluslararası alanda Türkiye aleyhine yürüttüğü kara propagandanın yanı sıra 15 Temmuz darbe girişiminin toplum üzerinde de tahripkar etkileri gözlenmeye devam etmektedir. İnsanlara ve kurumlara güven kaybı, birbirini etiketleme, “kripto fetöcü” kavramının fırsatçılar ve bizzat fetöcüler tarafından kullanılma eğilimi bu bağlamdaki en önemli sorunlar olarak görünmektedir.

FÖTÖ’nün nasıl ülke güvenliğini ve sosyal barışı tehdit edecek kadar semirdiğini anlamak ve açıklamak Türk sosyal bilimcilerinin öncelikli görevlerinden olmalıdır. Bu bağlamda Batı Dünyasının FETÖ’ye sağladığı her türlü desteğin araştırılması ve ifşa edilmesi gereklidir. Ancak bu yeterli değildir; sorunun kaynağını öz toplumsal dinamiklerde de aramak geleceğe yönelik dersler ve önlemler almak açısından mutlaka gereklidir.

Devletin kendi yapması gereken eğitim, sağlık, güvenlik, din gibi hizmetleri kısmen veya tamamen cemaatlara ve sivil topluma havale etmesi uygun ve isabetli değildir. Cemaatlerin ve sivil toplum kuruluşlarının üyelik, gelir-giderler ve yıllık faaliyetleri şeffaf ve denetlenebilir olmaya zorlanmalı ve etkin bir şekilde denetlenmelidir.

FETÖ’nün ve diğer tüm terör örgütlerinin “inlerine girmek” ve onları temizlemek mutlaka önemli ve gereklidir ama yeterli değildir. Kemalizmin ve fetöcülüğün toplumda kurumsallaştırdığı beleşçilik kültürünün varlığına göz yumulduğu sürece toplumsal barış ve huzur mütemadiyen hasar göreceği gibi Türkiye’nin kalkınma ve küresel bir oyun kurucu olma hedefleri de baltalanacaktır.

Dolayısıyla en az FETÖ ve diğer terör örgütleriyle mücadele kadar bu beleşçilik kültürüyle mücadele de hayati önem taşımaktadır. Çünkü bu kültüre göz yumulduğu sürece emperyal güçlerin diğer dini ya da seküler cemaatleri ayartması ve Türkiye aleyhine faaliyetlere yönlendirmesi kaçınılmaz bir sonuç olacaktır.

Bu kültürle mücadelenin ise en az üç boyutu olduğunu düşünülebilir. Birincisi, toplumsal hayat, bireylerin salt inançlarına ve ahlaki erdemliliklerine güvenerek düzenlenemeyeceği için çok güçlü ve iyi işleyen bir hukuk sistemi, istihbarat ve emniyet kuvvetleri gereklidir. Ama, ikinci olarak, toplumsal hayat salt bunlara güvenilerek de düzenlenemeyeceğinden dolayı, sahih bir din ve dinin ahlak boyutuna özel vurgu yapan bir eğitim de mutlaka gereklidir. Bu eğitimin cemaatlere bırakılması doğru değildir. Milletiyle barışık bir devlet, cemaatlerin doğuş ve var oluş nedenlerini ortadan kaldıracak ve onları işlevsiz kılacaktır. Bunun için, üçüncü olarak, “din elden gidiyor” ve “laiklik elden gidiyor” sloganları etrafındaki bir asırlık yararsız tartışmalardan kurtularak Devletin Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı arasında koordineli bir politika ile etkin roller üstlenmesi zorunludur.

Kaynakça

- Akfırat, A. (1999). ABD emperyalizminin bir aleti olarak Fethullah Gülen Örgütü. *Batı ve İrtica* içinde (ss. 340-360). İstanbul: Kaynak Yay.
- Akıncı, A. (2013). Türkiye'de askeri vesayetinin tesisi ve demokratikleşmeye olan etkisi. *Akademik incelemeler dergisi*, 8(1), 93-123.
- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz'u anlamak: parametreler ve sonuçlar. *Bilig*, 78, 253-272.
- Aras, B. (2017). 15 Temmuz sonrası Türkiye'de devlet, kurumlar ve reform. İstanbul *politikalar merkezi*. ISBN: 978-605-9178-82-2.
- Arcayürek, C. (1999). Amerikancı askeri darbeler ve irticanın beslenmesi. *Batı ve irtica* içinde (ss. 87-92). İstanbul: Kaynak Yay.
- Bayhan, V. (2015). Türkiye'de gençlik sosyolojisi çalışmaları. *Sosyoloji konferansları* No: 52 (2015-2) / 355-390.
- Berberoğlu, E. (1999). Petro-dolarlar ve İslami bankacılık. *Batı ve irtica* içinde (ss. 122-129). İstanbul: Kaynak Yay.
- Bermeo, N. (Ed.) (1992). *Liberalization and democratization: Change in the soviet union and Eastern Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Bulut, F. (1999). Örgütün ekonomik kaynakları. *Batı ve irtica* içinde (ss. 361-385). İstanbul: Kaynak Yay.
- Çakı, F. (2001). *New social classes and movements in the context of politico-economic development in contemporary Turkey* (Basılmış doktora tezi). Temple University.
- Çilliler, Y. (2017). 15 July attempt in the light of civil-military relations theory and former military interventions in Turkey. *İGU Sosyal bilimler dergisi*, 4(1), 1-17.
- Değer, E. (1999). Fethullah Gülen'in derin misyonu. *Batı ve irtica* içinde (ss. 418-443). İstanbul: Kaynak Yay.
- Diyanet İşleri Başkanlığı: <https://www.diyanet.gov.tr/tr/icerik/kutlu-dogum-haftasi-temasi-%E2%80%98hz-peygamber-ve-guven-toplumu%E2%80%99/39637>
- Durkheim, E. (1951). *Suicide: A study in sociology*. (J. Spaulding, & G. Simpson, Trans.) New York: The Free Press.

- (1960). *The division of labor in society*. (G. Simpson, Trans.) New York: The Free Press.
- Esteban O. O. ve Max R. (2016). Trust. Published online at *OurWorldInData.org*. Retrieved from: <https://ourworldindata.org/trust> [Online Resource]
- Finer, S. (1962). *The man on horseback: The role of the military in politics*. London: Pall Mall.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York, NY: The Free Press.
- Gaub, F. (2016). *Military coups: a very short introduction*. European union institute for security studies (EUISS). (doi:10.2815/730006).
- Gokcek, M. (2006). Fethullah Gülen and sufism: A historical perspective. R. Hunt ve Y. Aslandogan, *Muslim citizens of the globalized world: Contributions of the Gülen movement*. NJ: The Light.
- Gulay, E. (2007). The Gülen phenomenon: A neo-sufi challenge to Turkey's rival elite? *Critique: Critical middle eastern studies*, 16(1), 37–61.
- Haklı, S. Z. (2016). 15 Temmuz darbe girişimini bürokratik cemaatçilik üzerinden anlamak. *Liberal düşünce dergisi*, 21(84), 19-33.
- Heper, M. (2006). *Türkiye'de devlet geleneği*. (M. Soyarık, Çev.). Doğu Batı Yay.
- Huntington, S. (1962). *Changing patterns of military politics*. Free Press of Glencoe.
- (1962). Patterns of violence in world politics. S. Huntington, *Changing patterns of military politics* içinde. New York: Glencoe.
- Işıklı, A. (1999). Said-i Nursi'den Fethullah Gülen'e 'ılımlı İslam'. *Batı ve irtica* içinde (ss. 396-417). İstanbul: Kaynak Yay.
- İlsever, F. (1999). 28 Şubat, Batı destekli irticaya karşı isyandır. *Batı ve irtica* içinde (538-542). İstanbul: Kaynak Yay.
- Janowitz, M. (1964). *The military in the political development of new nations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kaplan, Y. (2016, 5 Eylül). Uyarıyorum: 15 Temmuz'un 2. ve 3. dalgaları geliyor... *Yeni şafak*.

- Karagül, İ. (2017, 2 Ağustos). Çokuluslu işgal'in ilk aşaması FETÖ: Peki ikinci dalganın hainleri kimler? *Yeni şafak*.
- Kim, H. C. (2008). The nature and role of sufism in contemporary Islam: A case study of the life, thought and teachings of Fethullah Gülen (Basılmamış doktora tezi). Temple University.
- Lucham, A. R. (1961). A comparative typology of civil-military relations. *Government and opposition*, Vol. 6.
- McLeod, C. (2015). Trust. *The stanford encyclopedia of philosophy* (Fall 2015 Edition), E. N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/trust/>.
- Merriem Webster Dictionary. <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/free%20rider>
- Michel, T. (2005). Turkish Islam in dialogue with modern society: the Neo-Sufi spirituality of the Gülen movement. E. Borgman ve P. Valkenberg, *Islam and enlightenment: New issues* içinde (ss. 71-80). London: SCM Press.
- Olson, M. (1965). The logic of collective action; public goods and the theory of groups. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Perinçek, D. (1999). Yeni dünya düzeni ve irtica. *Batı ve irtica* içinde (ss. 38-48). İstanbul: Kaynak Yay.
- Przeworski, A. (1991). *Democracy and the market: Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press,
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Pye, L. (1962). Armies in the process of modernization. John J. Johnson, *The role of the military in undeveloped countries* içinde. Princeton.
- Sarıtoprak, Z. (2003). Fethullah Gülen: A sufi in his own way. M. H. Yavuz ve J. L. Esposito, *Turkish Islam and the secular state: The Gülen movement* içinde (ss. 156-169). N.Y.: Syracuse University Press.
- Sosis, R. (2005). Does religion promote trust? The role of signaling, reputation, and punishment. *Interdisciplinary journal of research on religion*, (1), 1-30. *Star gazetesi*, 23.05.2017.

TDK:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.597bdab0582087.63431452

TGRT haber, 26.07.2017.

Varol, O. O. (2012). Democratic coup d'État. *Harvard international law journal*, (53), 292-356.

Yeni akit, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/gencler-15-temmuzda-vatanina-sahip-cikti-248531.html> 22/12/2016.